

EVOLUȚIA COMUNEI URBALE HÂRȘOVA DUPĂ 1878

Dr. Dragoș Dumitru DRAGOMIR*

Dobrogea a revenit la România în urma războiului de independență din 1877 - 1878 și a hotărârilor Congresului de pace de la Berlin (1 iunie - 1 iulie 1878). Articolul 46 al Tratatului de la Berlin consemna: „Insulele formate din Delta Dunării, precum și insula Șerpilor, sandgeacul Tulcei, cuprinzând districtele (cazale) Măcin, Babadag, Hârșova, Küstenge, Medgidia, se vor uni cu România. Principatul mai primește apoi ținutul cuprins la sudul Dobrogei de linie care începe de la Silistra și se termină la sud de Mangalia pe Marea Neagră. Linia granițelor se va fixa de Comisiunea Europeană instituită pentru delimitarea Bulgariei”.¹

În baza acestor decizii, la 23 noiembrie 1878 autoritățile române preiau administrația Dobrogei, iar pe 14/26 noiembrie 1878 armata română a trecut Dunărea la Ghecet și a pătruns în Dobrogea.² Înainte de trecerea Dunării, Carol I (având de la 9 septembrie 1878 titlul de Alteță Regală) a adresat o proclamație intitulată „Locuitorilor dobrogeni” (în care arăta că Dobrogea făcea parte din România și că drepturile și obiceiurile populației musulmane vor fi respectate) și a citit un ordin de zi către ostași, ambele scrise de Mihail Kogălniceanu cu data de 14 noiembrie 1878 și emise din Brăila.³

Intrată sub administrare românească, Dobrogea a fost împărțită în trei județe: Kiustenge, Tulcea și Silistra Nouă. Județul Kiustenge cuprindea trei plăși: Constanța, Mangalia și Hârșova; județul Tulcea cuprindea patru plăși: Sulina, Măcin, Tulcea și Babadag, iar județul Silistra Nouă, a cărui reședință era la Rașova, avea două plăși: Medgidia și Silistra-Nouă. Acest județ a funcționat puțin; la 1880, în urma raportului prefectului, generalul Tobias Gherghel, a fost desființat și încorporat la Constanța formând două plăși noi.⁴

* Profesor la Liceul Tehnologic „I.C.Brătianu” Nicolae Bălcescu

¹ „Tratatul de la Berlin urmat de protocoalele Congresului precum și de charta Basarabiei române a Deltei Dunării și a Dobrogei (Traducțiunea Ministerului Afacerilor Străine)”, Imprimeria Statului, București, 1878, p. 10; Apud Valentin Ciorbea, Cornel Țucă, *Dobrogea în anul 1878 după rapoartele Ștefan Fălcoianu și Ioan. I. Murgescu*, Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, București, 2020, p. 12.; Dumitru-Valentin Pătrașcu, *op. cit.*, p. 55.

² „În sunete de clopote, care pentru întâia oară acum își spuneau cântecul cu glas deschis și fără temere, vătășii tuturor satelor din cuprinsul Dobrogei au dat de veste prin strigăte, în graiul celor care îi ascultau, la toată suflarea omenească, că pământul unde trăiesc se alipește pentru totdeauna la sânul României.” (V. Helgiu, *Școala primară din Dobrogea în curs de 40 de ani (1879-1919)*, în „Analele Dobrogei”, 1920, anul 1, nr. 2, p. 232.)

³ Constantin P. Rotaru, *Reforme agrare din Dobrogea veche (1878-1930) (inclusiv istoria Dobrogei cu proprietatea ei până la 1878)*, 1930, p. 21.

⁴ *** , *Anuarul General al Dobrogei, Călăuza Administrativă - Comercială - Industrială*, Ediția 1. Anul 1925, Direcția D-r Oct. Văleanu, Inspector Comercial, I. N. Ionescu, secretar general al Camerei de comerț Constanța, Str. Carol 4, p. XI.

Legea pentru organizarea Dobrogei din 9 martie 1880, modificată în 30 martie 1886, stabilea că fiecare județ avea un prefect, fiecare ocol un administrator, iar fiecare comună urbană sau rurală urma să aibă un primar asistat de un consiliu comunal. Administratorul unui ocol se afla sub ordinul direct al prefectului, iar primarii din ocolul respectiv sub ordinele administratorului, care putea suspenda un primar, dar măsura respectivă, pentru a deveni efectivă, trebuia să fie confirmată de prefect. Prefectul, acolo unde considera necesar, putea fixa numărul de consilieri în raport cu procentajul populației de altă etnie sau confesiune.⁵

Încă de pe 21 noiembrie 1878 fuseseră anunțați noii funcționari ai județului. La plasa Hârșova administrator era Michail Coiciu, fost președinte al consiliului general din Cahul, ajutorul său fiind Ion Muntenescu, fost procuror, iar registrator-arhivar era Petre Vasilianu.⁶ La vama Hârșova fuseseră numiți, în posturile de impiegați la cancelarie clasa I, Constantin Drăgulescu, Alexandru Bellianu, Eust. Constantinescu și Alexandru Capcea, toți având bacalaureatul în litere și științe.⁷ În Dobrogea s-au deschis stații telegrafo-poștale la Babadag, Cernavodă, Hârșova, Isaccea, Kiustenge, Măcin, Mahmudia, Medgidie și Tulcea, „pentru telegrame și obiecte poștale presintate și cu destinațiune”, pentru care se percepeau taxele interne.⁸ De la 1 aprilie 1880 A. Alexandrescu a ocupat postul de comisar polițienesc la Hârșova, „post creat din nou prin budgetul Primăriei aceluia oraș pentru exercițiul 1882-1883.”⁹

Calitatea unor personaje din administrația publică dobrogeană reiese și din cele povestite în plângerea pe care Marița I. Nicolescu a adresat-o ministrului de interne, la început de veac XX: „D-lu Constantin Burele Sub - prefectul Plasei Hârșova Județul Constanța mi a lăsat în îngrijire pe fiica sa pentru a o alăpta cu condițiunea de a'mi plăti câte 20 lei lunar; mărindu-se însă copila D - sale a lăsat'o tot la mine, trimițându-mi la 2-3 luni câte 20 lei și aceasta a urmat un timp ore - care; în urmă a întrerupt trimiterea acestei sume ne reluând'o de cât în urma reclamațiunei ce am făcut'o tot D-os în anul 1896 - în urma căria s'a obligat a'mi trimite regulat această pensiu, care n'a durat însă de cât pênă în anul 1898 luna Ianuarie și aceasta tot în mod întrerupt când D-sa a găsit de cuviință să nu'mi mai trimită absolut nici un ban pênă în present cu tôte că lam amenințat prin o serie de peste 100 scrisori că iară'și l voi reclama și da în judecată.

Domnule Ministru, copila D-sale care acum are etatea de 14 ani póte să judece ori-care om că are nevoie de întreținere, îmbrăcăminte și instrucțiunea ne apărat indispensabile; care nu se pot pune la dispoziție de cât cu bani și cum subsemnata nu'mi pot hrăni aprópe nici copii mei proprii care sunt în număr de 4, avându-se în vedere că bărbatul meu este infirm, cred și mă simt îndreptățită a vă

⁵ V. M. Kogălniceanu, *Dobrogea, drepturi politice fără libertăți. 1878-1909*, Constanța, 1910, pp. 310-321.

⁶ ***, *Numiri în funcțiuni în Dobrogea*, în „Telegraphul”, Seria 1, An VIII, nr. 1979, 21 noiembrie 1878, p. 3.

⁷ ***, *Decisiuni*, în „Telegraphul”, Seria 1, An VIII, nr. 1994, 10 decembrie 1878, p. 2.

⁸ ***, *Sciri din țără*, în „Telegraphul”, Seria 1, An VIII, nr. 1989, 3 decembrie 1878, p. 2.

⁹ A.N.R.-A.I.C., *Fond Ministerul de Interne*, dos. 209/1882, f. 28.

reclama cele ce preced, rugându-vă să bine voiți a lua măsuri ca numitul să fie obligat a tranșa la un fel cu această nenorocită copilă.”¹⁰

Deși încorporată definitiv României printr-un amendament constituțional din 1884, Dobrogea a fost supusă unei organizări administrative separate între 1878 și 1913. Sub acest regim dobrogenii dispuneau doar de o cetățenie locală care nu le dădea dreptul de a participa la viața politică a țării și să cumpere pământ în afara provinciei.¹¹

Nu avem date statistice exacte privind populația în preajma războiului de independență, dar o situație interesantă o transmite transilvăneanul Nifon Bălășescu, personaj interesant al vremii, fost participant la revoluția pașoptistă, fost monah la Căldărușani, autor de dicționare și manuale școlare. Câștigând bunăvoința mutașerifului de Tulcea, a obținut funcția de director al școlilor românești din Dobrogea, calitate în care a realizat în 1871 un raport care cuprindea o statistică pe sate a românilor dobrogeni. Bălășescu aprecia că atunci se aflau în provincia dintre Dunăre și Marea Neagră 8.000 de familii românești, numărând „minimum 60.000 de suflete”, răspândite în 72 de localități.¹² Conform altor mărturii, se pare că în 1880 românii erau 43.671 din totalul de 139.669 de suflete cât aveau atunci județele Constanța și Tulcea.¹³

Imediat după războiul de independență, aflat într-o călătorie de afaceri, baronul D’Hogguer s-a văzut obligat să petreacă o iarnă întreagă într-o localitate dobrogeană (foarte posibil, Medgidia) prilej cu care a luat o serie de notițe pe care, la insistențele prietenilor, le-a publicat ulterior. În conformitate cu datele oferite de documentele rusești populația se prezenta astfel în „arondismentul Cernavoda Hîrșova”: bulgari - 440, „români cari recunosc religia greacă” - 6.028, ruși ortodocși - 16, ruși lipoveni - 280, greci - 136, tătari - 180, turci - 264. Totalul locuitorilor - 13.964. Spre deosebire de arondismentele Tulcei și Babadagului, aici nu existau „români cari recunosc religia bulgară” (?), armeni, israeliți, germani, țigani și supuși străini. „Este aproape imposibil a ne folosi de însemnările dobândite de la autoritățile române, în ceea ce privește populația Dobrogei. Aceste documente sunt încă incomplete.”¹⁴

La 1878, conform raportului Fălcoinau, în Hârșova existau 267 de case în care își duceau existența 1.127 de suflete de musulmani, respectiv 122 case cu 419 nemusulmani (total: 389 case cuprinzând 1.546 suflete). Dărilor se plăteau astfel: musulmanii - 2.560 lei; nemusulmanii - 1.514 lei; dijma: 3.486 lei; total exonerări:

¹⁰ Arhivele Naționale ale României – Arhivele Istorice Centrale (ANR-AIC), *Fond Ministerul de Interne*, dos. 487/1901, f. 3.

¹¹ Constantin Iordachi, *Constanța, prima regiune colectivizată...*, în Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi (editori), *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Polirom, 2005, p. 180.

¹² Tudor Mateescu, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, București, 1979, p. 70.

¹³ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale din Dobrogea*, Constanța, 1907, p. 79.

¹⁴ Baron D’Hogguer, *Informațiuni asupra Dobrogei. Starea ei de astăzi, resursele și viitorul ei*, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1879, pp. 42, 45.

984 lei (total: 8.544 lei).¹⁵ Pământul împărțit locuitorilor și bisericilor din orașul Hârșova era de 44.600 kilometri pătrați cultivabili și 4.000 kilometri pătrați necultivabili.¹⁶ În ținutul Hârșovei, până la 1 august 1878 se întorseseră 25 de turci.¹⁷

La 1880 plasa Hârșova cuprindea comuna urbană Hîrșova și comunele rurale Topolog, Urumbei, Calfa, Ostrov, Dăeni, Gârliciu, Groapa ciobanului, Saraiu, Șiriu, Ghisdăresci și Topal. În Hârșova și Cernavoda erau majoritari românii și mahomedanii, existând și un mic procentaj de greci și bulgari. Plasa Silistra nouă cuprindea cea mai numeroasă populație românească, urmată de plășile Hârșova și Medgidia. Tătarii găseau în număr relativ mic în plășile Hârșova și Silistra nouă, în timp ce „în plășile Megidie și Hîrșova populațiunea turcă a preferat orașele.”¹⁸

În 1882 în județul Constanța se găseau 7 comune urbane și 73 de comune rurale, cu 103 cătune. Județul era împărțit în cinci arondismente: Constanța, cu 11.839 locuitori, Mangalia - 12.433, Hârșova - 8.825, Medgidia - 11.503 și Silistra Nouă - 20.312. Fiecare arondisment se afla sub jurisdicția unui administrator și fiecare comună sub aceea a unui primar, cu un consiliu comunal. La reședințele de arondisment erau stabilite și câte un tribunal de ocol, compus de un judecător, un supleant și un substituit de procuror.¹⁹

O listă „de alegători Camerei de Comerț” de la 1895, din urbea Hârșova, oferea următoarele nume: Alecsandru Diamandescu (65 ani), doctor, Ahmet Hagi Ali (49 ani), Ioan N. Muntianu (41 ani), Mehmet Sali (31 ani), Memet Efendi Ahmet (55 ani), Petrache Costovici (57 ani) bogasieri²⁰, Apostol Constantin (41 ani) Gheorghe Flamaropol (43 ani) și Alecsie A. Verzea (31 ani), Ioachim Nica (55 ani), Panait Ion (54 ani) crâșmari, Constantin Oancea (41 ani), Ion Oancea (47 ani), Luca Oancea (37 ani), Gheorghe Belu (38 ani), Ioan Belu (36 ani), cereale, Costache Ionescu (33 ani), Devlet Gazi (61 ani), Ghenu Dumitrof (53 ani), Ioniță Vasile (37 ani), Nicolae Lambrino (39 ani), Salim Memet (53 ani), Stoian Bricof (47 ani), Stelian Nițu (35 ani), Tahir Hagi Estem (45 ani), Vasile Țanef (41 ani) băcani, Dumitru Tudor (43 ani) fabricant de căruțe, Hagi Suliman (55 ani), Ismail M. Carfală (52 ani) ceaprazari, Hagi Hamdi (55 ani), Salim Bovoglu (53 ani), Schender Osman (46 ani) chereștegii, Ionus Ismail (54 ani) brutar, Petrea

¹⁵ Valentin Ciorbea, Cornel Țucă, *Dobrogea în anul 1878 după rapoartele Ștefan Fălcoianu și Ioan I. Murgescu*, Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, București, 2020, p. 79.

¹⁶ *Ibidem*, p. 102.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 130-131.

¹⁸ Remus Opreanu, *Espunere generală a situațiunei județiului Constanța*, în „Farul Constanței”, An II, no. 37, 25 ianuarie 1881, pp. 1-3.

¹⁹ I. A. Nazarettean, *Notițe istorice și geografice asupra provinciei Dobrogea*, Tipografia "Româna" B. Silbermann, Tulcea, 1882, p. 34.

²⁰ BOGASIÉR, *bogasieri*, s. m. (Înv.) Negustor de articole de manufactură, în special de pânzeturi fine pentru căptușeli de haine. (<https://dexonline.ro/definitie/bogasier>)

Caratanasie (59 ani) cărămidar.²¹ În 1895 plasa Hârșova număra 9.986 bărbați din care știa a scrie 2.020.²²

O problemă de distribuție a presei locale ne ajută să aflăm numele a două persoane marcante din Hârșova sfârșitului de veac XIX: „Mai mulți locuitori notabili din județ, între care d-nii Stoica Belu din Cara-murat, Ion Tomoșoiu și Nicolae Roșculeț din Hârșova, Ion și Voicu Moțoiu din plasa Medgidie au refuzat pe anul al 5-lea, ce a început acum, primirea *Gazetei Dobrogei* și cu toate aceste onor redacție urmează a-l trimite cu poșta. *Zorlan ghiuzelic olanos*, onorabililor.”²³

Volumul al III-lea al lucrării fundamentale, „Marele Dicționar Geografic al României”, apărea la 1900. Era tipărit sub egida Societății Geografice Române, fondate la 15 iunie 1875, recunoscută drept instituție de utilitate publică prin legea din 20 februarie 1897.

Conform acestei surse, populațiunea orașului Hârșova este de 614 familii, sau 2718 suflete : 1412 bărbați și 1306 femei; 1496 necăsătoriți, 1076 căsătoriți, 138 văduvi, 8 divorțați ; 2477 cetățeni Români, 213 supuși străini, 28 nesupusă nici unei protecțiuni; 1767 creștini ortodoxi, 36 creștini catolici, 879 mahomedani, 36 mozaici; 280 agricultori, 87 industriași, 101 comercianți, 93 cu alte profesii. Știu carte 645 persoane. Contribuabili sunt 561.²⁴

Hârșova avea 3.097 locuitori în 1899, 3.567 în 1910²⁵ și 4.139 în 1915.²⁶

În pragul veacului al XX-lea, populația orașului Hârșova se ridica la numărul de 3.088 locuitori, din care 1640 români, 117 greci, 216 bulgari, 14 armeni, 638 turci, 224 tătari, 29 italieni, 13 germani, 32 unguri, 16 ruși, 44 evrei, 45 alte nații, nici un sârb, francez sau lipovean. Orașul era lipsit de întăriri, dar ruinele zidurilor înconjurătoare și a cetăților mărginașe încă se mai vedeau. Hârșova pierduse caracterul oriental și tindea, cu fiecare zi ce trecea, să devină mai românesc. Străzile erau largi, binișor întreținute și iluminate. Pe malul Dunării exista o grădină publică destul de bine aranjată. Construcțiile începuseră a se ridica din nou pe ruinele fostelor bordeie turcești. Totul reînvia în orașul așezat pe o înălțime ce domina Dunărea. În oraș erau 1.073 case, din care 86 bordeie.²⁷

„Memoriul delegațiunei Consiliului general al județului Constanța asupra situațiunei acestui județ prezentat M. Sale Regelui”, prezentat de „d-nii Colonel

²¹ Servicul Județean Constanța al Arhivelor Naționale, *Fond Primăria Hârșova*, dos. 16/1895, f. 17.

²² ***, *Cerem Drepturile Politice. Cultura în Dobrogea*, în „Constanța”, An III, No. 144, 12 noiembrie 1895, p. 1.

²³ ***, *Informațiuni*, în „Constanța”, An II, No. 42, 5 decembrie 1893, p. 3.

²⁴ George Ioan Lahovari, General C.I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu, *Marele Dicționar Geografic al României*, volumul III, București, Stab. Grafic J.V.Socescu, 1900, pp. 716 -718.

²⁵ Ministerul Industriei și Comerțului, Direcțiunea Comerțului, Biuroul Statistic, *Anuarul Statistic al României*, Imprimeria Statului, București, 1912, p.18.

²⁶ Ministerul Industriei și Comerțului. Institutul de Statistică Generală a Statului, *Anuarul Statistic al României. 1925*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1926, p. 18 .

²⁷ M. D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacul XX. Geografia matematică, fizică, politică economică și militară*, Artele Grafice I. V. Socescu, București, 1904, pp. 417, 422.

Vasilescu președintele consiliului județian împreună cu d-nii consilieri Ali Cadir, Octavian Șeitan și Luca Oancea”²⁸ cuprindea, printre alte cerințe, și pe aceea a realizării unei căi ferate pe ruta Constanța - Tulcea, de care ar fi beneficiat și economia orașului Hârșova. „Pentru dezvoltarea comerțului de cereale, de îndelungată vreme se resimte necesitatea unui drum de fier care să lege județul Tulcea cu portul Constanța. Toată regiunea de la gurile Dunării, Măcin - Hârșova, și în linii dreaptă până la Mare, pe o întindere de vreo 10.000 kilometri pătrați nu are nici un deșeu pentru cerealele ei timp de patru luni pe fiecare an, când încetează navigația, adică tocmai în timpul când se determină și încep tranzacțiile comerciale. Un drum de fier de la Tulcea - Constanța ar înviora o întreagă regiune, ar chema la viață o populație de peste 120.000 locuitori.”²⁹

Posibil și în urma unor asemenea luări de poziție, în primăvara anului 1899 era proiectată a începe construirea șoselei județene Constanța - Hârșova. Antreprenorul, inginerul Frangulea, cumpărase deja 8.000 metri cubi piatră din carierele statului de la Siu-Orman, în apropierea satului Palazul mic din plasa Constanța și 10.000 metri cubi din cariera de la Carol I, concesionată de stat lui Bănescu.³⁰ În primăvara anului 1902 presa locală scria despre faptul că atât șoseaua județeană Constanța - Hârșova cât și toate celelalte drumuri vicinale sau comunale, în rază de cel puțin 30 de kilometri au fost realizate cu piatră extrasă din cariera de la Canara.³¹

În toamna anului 1899, Consiliul județean a respins bâlciul anual cerut de primăria Hârșova. „A făcut foarte bine onor. consiliu; bâlciurile, negustoria ambulantă, trebuiesc desființate, nu înmulțite.”³²

Situația avea să se schimbe, în timp. Pe 15 iulie 1915, primarul N. Radu și secretarul I. Burnescu semnav următoarea „publicațiune”: „Se publică spre cunoștința generală, că bâlciul anual de mărfuri și vite al acestei Comuni, se va ține de la 20 Septembrie până la 1 Octombrie a. c. Conform regulamentului. Comercianții care voiesc a participa la acest bâlci, sunt încunoștiințați, că locurile se închiriază prin licitație publică, la oficiul Primăriei în zilele de la 10 până la 18 Septembrie a. c. între orele 2-6 p. m. Amatorii se pot adresa înscris sau verbal la Secretariatul Primăriei pentru orice informațiuni. Comercianții și proprietarii care vor aduce vite spre vânzare la acest bâlci, pe lângă biletele de proprietate trebuie să posede și Certificate de proveniență și sănătate conform dispozițiilor legii de poliție sanitară veterinară și regulamentul ei. Este oprit intrarea la bâlci a vitelor provenite din localitățile contaminate de boli molipsitoare. Toate regulamentele

²⁸ ***, *Informațiuni*, în „Constanța”, An II, No. 37, 31 Octombrie 1893, p. 3.

²⁹ ***, *Memoriul delegațiunei Consiliului general al județului Constanța asupra situațiunei acestui județ prezentat M. Sale Regelui*, în „Constanța”, An II, No. 41, 28 noiembrie 1893, p. 2.

³⁰ ***, *Informațiuni*, în „Constanța”, An IX, No. 290, 7 martie 1899, p. 2.

³¹ P. Grigorescu, *Plevna constanțiană*, în „Constanța”, An XI, No. 389, 17 martie 1902, p. 2.

³² ***, *Informațiuni*, în „Constanța”, An IX, No. 310, 23 octombrie 1899, p. 4.

comunale relative la igienă, salubritate și siguranța publică sunt aplicabile pentru acest bălci.”³³

Serviciul Veterinar al Circumscripției Hârșova, prin persoana medicului veterinar al circumscripției Hârșova, Alexandru Ionescu, și prin adresa nr. 628 din 22 septembrie 1915, impunea câteva condiții pentru buna desfășurare a târgului:

„1. Oborul de vite trebuie bine împrejmuit și împărțit în compartimente pe specii (armăsari, cai, boi, oi și porci). Unul din compartimente va servi pentru animalele constatate suspecte. Împrejmuirea va trebui să fie de așa natură ca să împiedice intrările sau ieșirile clandestine.

2. Oborul va avea o singură intrare, care va fi în legătură cu aleea din care vor porni compartimentele.

3. Toate animalele care vin pentru vânzare la acest târg trebuie să fie introduse în oborul de vite, iar nu să staționeze ca acum în jurul oborului la olaltă și unde dealtminteri se fac și vânzările. Acest sistem e dăunător și pentru comună și poliției sanitare veterinare.”

Avertismentul din finalul adresei era neechivoc: „în caz de neconformare voi fi silit să opresc ținerea oborului și să anunț autoritățile superioare.”³⁴

Serviciul Județean al Prefecturii Județului Constanța, sub semnătura secretarului A. Roșca, înștiința primăria Hârșova, prin adresa nr. 002316 din 25 februarie 1915, relativ „la majorarea taxelor pentru carele și căruțele încărcate cu cereale cari staționează în oborul de cereale, vă comunic că Delegația Județeană, în ședința de la 23 Februarie curent, pe temeiul art. 4 din legea asupra maximului taxelor și contribuțiilor comunale, prin decizia No. 7, a aprobat majorarea acelor taxe.”³⁵

George I. Stratulat, avocat, scriitor și traducător, care și-a petrecut în Hârșova primii săi ani de magistratură, evocă imaginea Dobrogei de după Războiul de Independență și potențialul său încă neexploatat. „Începutul carierii de magistrat l'am făcut în Dobrogea într'un orașel mic bătut de vremi și distrus de urgia războiului, în care unul din predecesorii mei a fost însuși Duiliu Zamfirescu. Plecând în Hârșova – așa cum se numea orașul – Ministrul mi-a spus: «te trimit într'un loc de cinste, în Dobrogea». Orașul avea toată lipsa de confort a sărăciei, dar era loc de cinste. Loc de cinste a fost Dobrogea nu numai pentru veteranii dela 1877, ci pentru orice funcționar «regățean» cinstit.”³⁶

În anul 1902 s-au construit în județul Constanța, din inițiativa și la stăruința prefectului Scarlat Vârnav, un număr de 8 școli rurale și una urbană în orașul Hârșova. Aceste școli s-au construit fără nici un ajutor din partea statului, județului sau a Casei școlilor, ci numai din economiile bugetelor comunale și din

³³ SJCAN, *Fond Primăria Hârșova*, dos. 24/1915, f. 2.

³⁴ *Ibidem*, f. 13.

³⁵ SJCAN, *Fond Primăria Hârșova*, dos. 11/1915, f. 36.

³⁶ George I. Stratulat, *Dobrogea și Ardealul*, în „Cele trei Crișuri”, Oradea, An IX, sept.-oct.1928, p. 152, Apud <https://www.ziuaconstanta.ro/fondul-documentar-dobrogea-de-ieri-si-de-azi/articol/dobrogeadigitala-te-trimit-intr-un-loc-de-cinste-in-dobrogea-3654.html>, 01.04.2021, 19.38.

subscripțiile voluntare ale locuitorilor. Localurile erau de piatră sau de cărămidă cu soclu de piatră, pardosite cu lemn și acoperite cu țigle.³⁷ Școala primară urbană din Hârșova purta numele „Dimitrie A. Sturdza”, pentru ridicarea căreia se cheltuiseră 76.000 lei³⁸, dispunea de 10 săli de clasă.³⁹

În anii Primului Război Mondial localul școlii de băieți și fete din Hârșova, clădire cu două etaje, „situat în strada 10 Maiu”, construit din cărămidă și acoperit cu țiglă, a fost incendiat, distrugându-se și „mobilierul necesar la 8 clase cum bănci, mese, table”. Grădinița, situată lângă școală, o clădire cu patru camere, construită din cărămidă nearsă și piatră, acoperită cu olane, a fost devastată. Au avut de suferit și localul școlii din suburbia Varoș, compus din nouă camere, construit din cărămidă nearsă piatră, acoperit cu olane, precum și două latrine și un sopron.⁴⁰

Dacă în anul 1854 se găseau în Hârșova doar 16 familii de creștini ortodocși, numărul lor a sporit cu alte 35 de familii venite aici, din Transilvania, între anii 1855-1857. Aceste familii s-au stabilit pe locul ce purta, atunci ca și acum, numele „Varoș” și este locuit numai de români. Ardeleanu Nicolae Țârca, venit în Hârșova în 1856, a sprijinit comunitatea românească pentru ridicarea unei biserici Astfel, în 1857, s-a zidit din chirpici și s-a acoperit cu stuf prima biserică românească, cu hramul „Sf. Nicolae”. Șeful Marelui Stat Major al Armatei Române de Operații Ștefan Fălcoianu a găsit la Hârșova, în 1878, două biserici: una românească și una bulgărească, ambele deservite de un preot român. În 1903, biserica românească deja se găsea în „stare mediocră”.⁴¹

În 1898 presa locală informa că „duminica trecută, 24 Maiu, d-nu Luca Ionescu prefectul județului Constanța, însoțit de d-nu Președinte al tribunalului, de d-nu Medic primar și de d-nu Inginer-șef ai județului Constanța, au luat parte la balul cu tombolă ce s'a dat la Hârșova, pentru sporirea fondului necesar construirii unei biserici în acel oraș. Balul a reușit pedeplin, producând un venit net de 5.000 lei. Au luat parte mai multe persoane din Constanța și din împrejurimi. În curând vom face o dare de sêmă amănunțită a acelu bal.”⁴²

Ziarul „Constanța” informa că „duminică, 2 iunie 1902, a fost serbare câmpenească la Hârșova, în folosul clădirii unei biserici. Nefiind-ne trimis programul serbării, regretăm a nu fi putut face nici o dare de seamă asupra scopului urmărit. Serbarea a fost reușită, pe cât auzim, încasându-se o sumă de bani destul de frumoasă.”⁴³ Până în toamna anului 1903 locuitorii Hârșovei reușiseră să strângă

³⁷ *** , *Informațiuni*, în „Constanța”, An XII, No. 432, 15 iunie 1903, p. 4.

³⁸ *** , *Din Constanța*, în „Constanța”, An XII, No. 435, 14 septembrie 1903, p. 3.

³⁹ *Tablou de construcțiunile școlare executate s'au puse în lucru în comunele urbane și rurale din județul Constanța în anii 1902 și 1903*, în „Constanța”, An XII, No.443, 30 noiembrie 1903, p. 4.

⁴⁰ SJCAN, *Fond Primăria Hârșova*, dos. 41/1919, f. 9.

⁴¹ <https://www.harsova.ro/biserica-sf-constantin-si-elena/>

⁴² *** , *Informațiuni*, în „Centrul Dobrogei”, An I, No. 1-2, luni 8 iunie 1898, p. 3.

⁴³ *** , *Informațiuni*, în „Constanța”, An XI, No. 399, 16 iunie 1902, p. 4.

120.000 de lei pentru ridicarea unei biserici, iar licitația pentru construcție urma a se desfășura în luna septembrie a celui an.⁴⁴

„Biserica de la Hârșova este cel mai mare edificiu religios creștinesc din câte s-au clădit în județul Constanța. Așezată într-o poziție minunată, pe o stâncă de domină Dunărea, ea se poate vedea la depărtări cât de mari. Această clădire e o vie dovadă a generoasei inițiative și a marilor jertfe de care sunt capabili locuitorii orașului Hârșova.

Începută în luna aprilie 1904, după planurile d-lor D. Bănescu - inginer și D. Renard arhitect, această biserică este isprăvită, rămânând numai a fi pictată și împrejmuită; costul construcției a fost de 114 mii lei, în cea mai mare parte adunați de la locuitori. Se știe că o parte din suma care fusese înscrisă în bugetul județului nostru pentru a veni în ajutorul acestei construcțiuni, a fost ștearsă de C. Pariano și de actualul Consiliu Județean când cu rectificarea celui buget.=

Cedând insistențelor comitetului instituit pentru ridicarea acestui templu de o rară frumusețe, dl. Scarlat Vârnăv, în mod cu totul excepțional, a primit titlul onorific de președinte al acestui comitet, care e compus din următoarele persoane: dl. Luca Oancea, președinte activ, dl. Vasile Cotovu - vicepreședinte, dl. Neculai Lambiri - casier, dl. N. Varabief - secretar...⁴⁵

Antreprenor a fost Francisc Lescovar, care „a construit biserica din Hârșova, care este foarte frumoasă și de o soliditate neîntrecută, ca și celelalte lucrări ale sale”, câștigate prin licitație la stat, precum și la unele societăți petroliere.⁴⁶

„Marți 8 Sept. 1909 a avut loc la Hârșova sfințirea Catedralei clădită de curând. Luni la orele 4 p.m. a sosit în localitate I.S.S. Episcopul Nifon al Dunării de Jos. Marți dimineața, cu iahtul *Domnița Florica* au sosit d-nii Spiru Haret, ministrul instrucțiunii, Sc. Vârnăv, prefectul județului și alte persoane de vază. Serviciul divin s-a ținut înainte de amiază și după sfârșirea lui a avut loc un banchet.”⁴⁷

Cu hramul Sf. Împărați Constantin și Elena și număr sporit de turle-șapte, a căror înălțime egalează și chiar depășește corpul clădirii, biserica, vizibilă de departe, este construită într-o viziune monumentală asumată (raportul pare a fi invers proporțională cu importanța de atunci a sitului), fără obișnuitele referințe la o tradiție locală, altminteri greu de identificat, cu forme pregnant conturate și amintiri clasicizate (atât în exteriorul, cât și în interiorul bisericii), modernă (cu unele citate recognoscibile) atent acordată la monocromia și expresivitatea formei exterioare.⁴⁸

⁴⁴ *** , *Din Constanța*, în „Constanța”, An XII, No. 435, 14 septembrie 1903, p. 3.

⁴⁵ *** , *Mândre amintiri. Biserica din Hârșova*, în „Cuvântul”, I, nr. 7, Constanța, 29 ianuarie 1906, p. 3.

⁴⁶ *** , *Franz Lescovar*, în „Viitorul Dobrogei”, II, nr. 37, 18 oct. 1909, p. 2.

⁴⁷ *** , *Informațiuni*, în „Conservatorul Constanței”, I, nr. 20, 13 sept. 1909, p. 2.

⁴⁸ Doina Păuleanu, *Cazinoul din Constanța. Boemă, loisir și patrimoniu european la Marea Neagră*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2011, p. 233.

În 1913 sunt menționați, la Dișmahala - Ismail Suliman, hatip (predicator), la Hârșova - Hazis Mustafa Memet Hoge, hoge, iar la Varoș - Ioan Claru, Vasile Vasilescu (preoți), Teodor Ghimpu și Vasile S. Vasile (clerici).⁴⁹

Muzeul de la Hârșova a fost inaugurat la 1 mai 1904, în prezența regelui Carol și a reginei Elisabeta, a principilor regali moștenitori ai tronului Ferdinand și Maria, a principilor regali Carol și Elisabeta, a primului ministru D. A. Sturdza și a ministrului Lucrărilor Publice Anghel Saligny. Evenimentul s-a înscris în cadrul vizitei familiei regale, pe Dunăre, în Dobrogea. Cu această ocazie, la Hârșova, a fost inaugurată școala nouă, care adăpostea atât biblioteca, cu peste 5000 volume, cât și muzeul.⁵⁰

Existența muzeului de la Hârșova era semnalată de Apostol D. Culea, într-un articol publicat la 1911 în „Dobrogea Jună”, în cuprinsul căruia era laudat „domnul Vasile Cotovu directorul școlii primare din Hârșova” care „a deșteptat gustul pentru colectare și locuitorilor, copiilor chiar. Să-i vezi cum pe întrecute cu câte o ghiulea veche, un cuțit, o oală, ca să fie scriși în cartea de pomenire a muzăului. În neîncăpătoarea sală a muzăului se poate vedea o însemnată colecție arheologică, alta etnografică, o rară colecție geologică, apoi una zoologică și botanică, toate din regiunea dobrogeană. Colecția de tablouri și fotografii, copii și gravuri adaogă la frumusețea artistică a muzăului. În mijlocul sălii, ca un simbol e așezată miniatura monumentului de la Adam-Clisi. Alături, într-o sală deosebită, e biblioteca muzăului înființată tot de d-l Cotovu. Muzăul e în creștere și tinde să devie aceia ce trebuie să fie un muzău al întregii Dobroge. Dacă statul ar sări în ajutor, dacă învățătorii și toți oamenii cu înțelegere ar contribui cu darul și stăruința lor, am vedea visul realizat în cel mai scurt timp. Și e păcat ca buna voință a domnului Cotovu să nu fie sprijinită cu toată căldura.

Străbătând tăcutul și singuraticul orașel al Hârșovei, cu multe clădiri vechi și posomorâte scăpate încă de pe vremea prefacerilor, printre șirul de case noi, ce se ridică biruitoare, clădirea școalei cu muzăul predomină triumfătoare până departe, ca un semn al viitorului. Vizitând-o, pe lângă mulțumirea noastră proprie, ne facem o datorie și totodată aducem prinosul nostru de laudă și îndemn omului rar, care fără nici un sprijin de nicăeri a făcut mult față de cei ce au mijloace dela Stat, dar de pe urma cărora nu se vede mai nimic pentru cunoașterea bogățiilor dobrogene.”⁵¹

⁴⁹ SJCAN, *Fond Primăria Hârșova*, dos. 5/1913, ff. 36-43.

⁵⁰ Constantin Nicolae, *Un document istoric inedit: Cartea de Aur a Muzeului de la Hârșova*, în „Analele Dobrogei”, serie nouă, X-XIII, 2009-2012, pp. 343-344.

⁵¹ Ap. D. Culea, *Muzăul dobrogean din Hârșova*, în „Dobrogea Jună”, Nr. 3, 1 august 1911 Apud Gelu Culicea, Alina Sin (Ivanovici), Iuliana David, *Dobrogea Jună. Caleidoscop*, Ex-Ponto, Constanța, 2017, pp. 59-62; Dr. Lavinia-Dacia Gheorghe, *Contribuții la istoria învățământului din Hârșova 1890-1930. Învățătorul, directorul școlii din Hârșova și ctitorul de muzeu, Vasile Cotovu, în lumina unor documente de arhivă*, în „Colegium mediense I. Comunicări științifice X”, Mediaș, 2011, p. 135.

În anul 1913, în cartierul Varoș locuia o întreagă pleiadă de vioriști: Ion Mihalache Stoica, Ilie M. Stoica, Mihalache Stoica, Mihalache Dumitru, Nae Vasilescu, Radu Moțăescu, Radu Dinu și Filipache Guță.⁵²

În 1913, în domeniul juridic la Hârșova activau Alexandru Crăescu, Dumitru C. Eftimie (avocați), Camil Ionescu, mutat; Regulus Vălenescu, (magistrați), iar în Noul Quartier, Neculai Radu, avocat.⁵³ În domeniul sanitar activau Mihail C. Isăcescu și Sigmund Rosenthal, zis Siegfried, doctori, Alexandru Ionescu, medic veterinar, Hacă Memet, dentist, Titus Appel, farmacist, iar la Varoș Ion Gh. Ronciu, subhirurg (n.a. hirug-chirurg).⁵⁴

Secția Constanța a Direcțiunii Muzeului Național de Antichități, sub semnăturile directorului Ghibănescu și ale secretarului Zaharia Șerban, se adresa primarului Hârșovei, prin adresa nr. 42 din 22 Februarie 1915: „În vedere că legea Monumentelor Istorice vă dă dreptul și datoria de a fi reprezentantul Onor Comisiunii a Monumentelor Istorice în orașul și plasa Domniei - Voastre, am onoare a vă ruga să binevoiți a ne da concursul Domniei - Voastre prețios, atât în ceia ce privește supravegherea obiectelor antice, cât și în respectul și atenția ce se cuvine să dăm trecutului nostru îndepărtat. Drept aceia e în interesul suprem al științei în general și al neamului în special, să facem cât mai multe progrese pe acest drum, spre a dovedi că înțelegem să ne întemeiem drepturile noastre istorice în acest ținut și pe calea științei.

Pentru ca reușita noastră să aibă mai mulți sorți de izbândă, vă rugăm să binevoiți a interveni către Onor Consiliu să prevadă un fond în bugetul anului 1915/916, cu care fond să preîntâmpinăm primele cheltuieli ale lucrărilor arheologice, ca săpături, transporturi, etc.

Nu ne îndoim, Domnule Primar, că propunerea noastră va găsi în Domnia - Voastră un cald și convins apărător.”⁵⁵

Consiliul Comunal al comunei urbane Constanța stabilise, în ședința din 4 noiembrie 1914, să acorde suma de 60.000 lei „pentru ridicarea unui Monument Majestății Sale Regelui Carol I reprezentând reîntregirea și realipirea provinciei Dobrogea la Patria mamă.” Pe „lista de numele persoanelor ce formează comitetul de acțiune pentru ridicarea Monumentului M. S. Regelui Carol I în Constanța”, care cuprindea 32 de nume, figura, ca membru, Luca Oancea „Fost Prefect, mare proprietar, Șeful grupărei Național - Liberale” .

Lista era o anexă la adresa nr. 161/31 ianuarie 1915 trimisă de „Comitetul pentru ridicarea unui monument al M. S. Regelui Carol I în Constanța” primarului orașului Hârșova, în care spuneau „facem un călduros apel la sentimentele de iubire și adâncă admirație către Marele dispărut, rugându-vă să binevoiți a prevedea în bugetul Comunei Dumneavoastră suma ce veți crede de cuviință, - care sumă să fie prevăzută în bugetele pe trei ani consecutivi. Facem încă o dată stăruitorul nostru apel și vă solicităm un răspuns la această intervenție.” Pe scrisoare, nota de

⁵² SJCAN, *Fond Primăria Hârșova*, dos. 5/1913, ff. 36-43.

⁵³ S.J.C.A.N., *Fond Primăria Hârșova*, dos. 5/1913, ff. 36-43.

⁵⁴ SJCAN, *Fond Primăria Hârșova*, dos. 5/1913, ff. 36-43

⁵⁵ SJCAN, *Fond Primăria Hârșova*, dos. 11/1915 , f. 35.

mână a primarului N. Radu, din 10 februarie 1915. „Se va dispune discuțiunii Consiliului Comunal, bugetul fiind alcătuit.”

Demn de remarcat este că președintele comitetului era G. Georgescu, general de Divizie, comandantul Corpului V Armată, vice-președinți erau avocatul Gh. Mumuianu, prefectul județului Constanța și președintele Curții de Apel, D. Istrate, iar secretar, primarul orașului Constanța, Virgil Andronescu.⁵⁶

Statul de lefuri pe exercițiul financiar 1914 - 1915 cuprindea ca retribuții lunare: secretarul primăriei - 200 lei, inspectorul comunal însărcinat și cu serviciul de constatare - 150 lei, ajutorul de secretar însărcinat cu oficiul stării civile - 120 lei, registratorul - arhivar și copist - 100 lei, camelierul - 50 lei, șeful de pompieri și serviciului de curățirea orașului - 120 lei, opt pompieri însărcinați cu curățenia orașului - 70 lei fiecare, casierul perceptor - 200 lei, agent de urmărire - 80 lei, agent supraveghetor la hală și abator - 70 lei, agent încasator la oborul de cereale - 70 lei.⁵⁷

În vara anului 1917, primarul localității Hârșova primea un salariu lunar de 125 lei, secretarul - 75 lei, agentul încasator - 60 lei, cei trei polițiști șefi - câte 50 de lei, cei 14 polițiști - câte 40 de lei. În bugetul primăriei era prevăzută și o sumă de 4.245 de lei pentru spital și „diferite speze ce se va face cu plata oamenilor și femeilor care va lucra la Comandatură.”⁵⁸

Proaspăt licențiat al Facultății de Drept din București, viitorul scriitor Duiliu Zamfirescu a fost numit la supleant la Tribunalul de ocol Hârșova pe data de 13 septembrie 1880. Acestei întâmplări datorăm existența unui izvor memorialistic despre oraș, respectiv nuvela „Noapte bună”, apărută în „Convorbiri literare” din ianuarie 1886. „Hârșova se odihnea, cu casele sale albe, în malul Dunării, ca un pelican de baltă în stuf, de marginea lacului. În răsăritul lunei, minarele subțiraticе își întindeau gâturile peste acoperișuri, cătând parcă să se uite în umbra ulițelor înguste. Prin târg nu se mai zărea nimeni.”⁵⁹ Călător pe meleaguri dobrogene la începutul secolului XX, Nicolae Iorga, amintind de Hârșova, scrie despre „târgușorul cu străzile largi, abia semănite cu case în stil dobrogean, de veche datină balcanică, mari risipiri de piatră și gropi adânci arată redutele turcilor.”⁶⁰ Aceste mărturii literare demonstrează faptul că, dincolo de oameni, locuri, probleme de natură diversă, Hârșova devenise și o stare de spirit.

⁵⁶ SJCAN, *Fond Primăria Hârșova*, dos. 11/1915, ff. 168 – 171.

⁵⁷ ANR-AIC, *Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Direcția Contabilității*, dos. 824/1914, f. 30.

⁵⁸ SJCAN, *Fond Primăria Hârșova*, dos. 37/1917, f. 114.

⁵⁹ Ioan Adam, *Duiliu Zamfirescu la Hârșova*, în „Datina”, s.n., an 2, nr. 18, septembrie 2015, pp. 11-13; Idem, *Duiliu Zamfirescu: La Hârșova. Un episod de tinerețe*, în Idem, s.n., an 6, nr. 71, martie 2020, pp. 16-18.

⁶⁰ Nicolae Iorga, *Priveliști din țară*, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Buşulenga, ediție îngrijită, note, glosar, indice și tabel biobibliografic de Victoria Nedel, Editura pentru turism, 1974, p. 152.

THE EVOLUTION OF THE URBAN MUNICIPALITY OF HÂRȘOVA AFTER 1878

-abstract-

Key Words: Hârșova, evolution, demography, statistics, trades.

The information contained in this article provides a true picture of what Hârșova meant, from several points of view (number of inhabitants, economic situation, houses and land, occupations, marital status, salaries, religion, ethnicity) and the problems with which the locality faced in the period 1878-1915.

BIBLIOGRAFIE

a) Arhive

Arhivele Naționale ale României – Arhivele Istorice Centrale, *Fond Ministerul de Interne; Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Direcția Contabilității*;

Serviciul Județean Constanța a Arhivelor Naționale, *Fond Primăria Hârșova*.

b) Documente editate

***, *Anuarul General al Dobrogei, Călăuza Administrativă - Comercială - Industrială*, Ediția 1. Anul 1925, Direcția D-r Oct. Văleanu, Inspector Comercial, I. N. Ionescu, secretar general al Camerei de comerț Constanța, Str. Carol 4;

Ministerul Industriei și Comerțului, Direcțiunea Comerțului, Biuroul Statistic, *Anuarul Statistic al României*, Imprimeria Statului, București, 1912;

Ministerul Industriei și Comerțului. Institutul de Statistică Generală a Statului, *Anuarul Statistic al României. 1925*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1926.

c) Dicționare

Lahovari, George Ioan, Brătianu, C. I., General, Tocilescu, Grigore G., *Marele Dicționar Geografic al României*, volumul III, București, Stab. Grafic J. V. Socec, 1900.

d) Presă

„Analele Dobrogei” (1920), „Constanța” (1893, 1895, 1899, 1902, 1903), „Datina” (2015; 2020), „Farul Constanței” (1881), „Telegraphul” (1878).

e) Lucrări

Ciorbea, Valentin, Țucă, Cornel, *Dobrogea în anul 1878 după rapoartele Ștefan Fălcoianu și Ioan. I. Murgescu*, Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, București, 2020;

D'Hogguer, Baron, *Informațiuni asupra Dobrogei. Starea ei de astăzi, resursele și viitorul ei*, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1879;

Dobrincu, Dorin, Iordachi, Constantin (editori), *Țărâna și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Editura Polirom, 2005;

Ionescu, M. D., *Dobrogea în pragul veacul XX. Geografia matematică, fizică, politică economică și militară*, Artele Grafice I. V. Socecă, București, 1904;
Kogălniceanu, V. M., *Dobrogea, drepturi politice fără libertăți. 1878-1909*, Constanța, 1910;

Mateescu, Tudor, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, București, 1979;

Nazarettean, I. A., *Notițe istorice și geografice asupra provinciei Dobrogea*, Tipografia "Româna" B. Silbermann, Tulcea, 1882;

Pătrașcu, Dumitru-Valentin, *Dobrogea. Evoluția administrativă (1878-1913)*, Prefață de Corneliu Mihail Lungu, Cuvânt-înainte de Sorin Liviu Damean, Institutul European, 2014;

Roman, Ioan N., *Studiu asupra proprietății rurale din Dobrogea*, Constanța, 1907;

Rotaru, Constantin P., *Reforme agrare din Dobrogea veche (1878-1930) (inclusiv istoria Dobrogei cu proprietatea ei până la 1878)*, 1930.

f) Surse on-line

<https://dexonline.ro/>